

Part del grup de voluntaris del 2004 de l'associació Universitat sense Fronteres, a la IETS d'Arquitectura de Barcelona

INTERIORS L'ESCALA DE LA COOPERACIÓ ASSOCIACIÓ UNIVERSITAT SENSE

conversa amb SANDRA BESTRATÉN i EMILI HORMIAS

"Ens hem de preparar, doncs, professionalment, sense oblidar en cap moment la funció social que ens toca complir en aquests moments. Som nosaltres, amb la nostra acció, els que contribuïrem com ningú a la solució de tots els problemes bàsics que plantejarà immediatament la nova estructura social."

Josep Torres Clavé.

"La missió de l'arquitecte". Publicat a *Arquitectura i Urbanisme*, núm. 14 octubre de 1936

Com sorgeix una associació d'arquitectes dedicada a la cooperació amb països en vies de desenvolupament?

L'associació neix amb la voluntat d'actuar des de l'espai social de l'arquitectura, amb l'esperança d'una societat més justa, on el treball en equip i el coneixement mutu siguin la base de l'aprenentatge. Això vol dir que en el desenvolupament de projectes és imprescindible la presència de voluntaris, que abans han rebut una formació específica en l'assignatura de lliure elecció "Habitatge i Cooperació - Càtedra UNESCO" que s'imparteix a l'ETSAB.

Plànol de situació de la Chiquitania Boliviana, declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO en 1990.

Façana de l'església de San Miguel de Velasco, construïda l'any 1721.

Cronograma i localització dels projectes de construcció d'escoles des del 2000.

FRONTERES

Llavors, els estudiants són una part fonamental de l'associació?

L'associació s'anomena Universitat sense Fronteres perquè fomenta la participació activa dels universitaris en la millora del món en què vivim. Alguns estudiants de l'assignatura participen en projectes de cooperació durant els estius dins del programa "Educació per al desenvolupament", que rep el suport des dels seus inicis, l'any 2000, del Centre de Cooperació per al Desenvolupament CCD-UPC. Després de Nadal es seleccionen els grups de treball, que es fan responsables des del primer moment d'un projecte i s'encarreguen de tot el procés fins a fer-lo realitat. En tot

moment reben el suport tècnic dels responsables de l'assignatura. Molts dels estudiants que participen com a voluntaris el primer any, després s'incorporen com a socis de l'associació treballant activament en el seu funcionament.

Quan vàreu començar amb aquesta feina?

El 1998 vam cursar l'assignatura Habitatge i Cooperació, sota la direcció de Raimon Torres. Vam començar a compartir les nostres primeres experiències del Marroc i del Perú a l'assignatura i aviat vam formar equip amb el Raimon. En la cooperació és molt important el

contacte directe amb la realitat i vam completar el programa docent amb la realització de projectes reals, en els quals poder aplicar els coneixements adquirits.

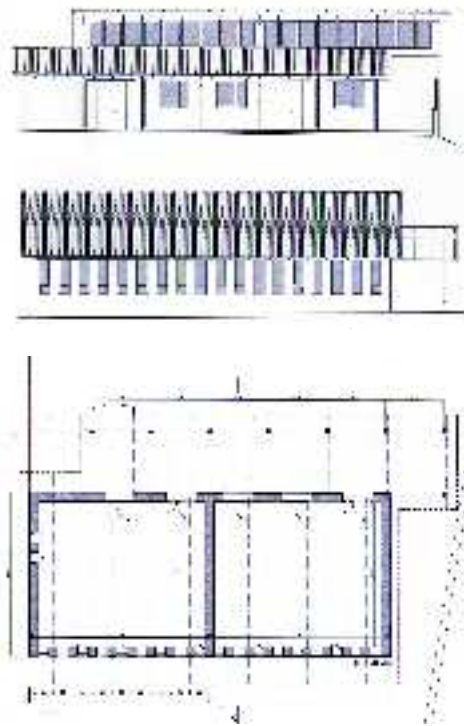
Quin és el contingut de l'assignatura H+C?

L'assignatura Habitatge i Cooperació forma els alumnes de la UPC com a professionals de l'arquitectura amb capacitat d'acció en els projectes de Cooperació. Durant el primer quadrimestre analitzem solucions urbanes d'organització de ciutats del tercer i quart món. Al segon quadrimestre,

Escola de discapacitat a San José de Chiquitos. Any 2002.

La solució constructiva es basa en uns fonaments de formigó ci dopi 50x70 cm, amb un sobrefonament de totxo cuit de 40x40 cm per protegir els murs de càrrega de l'edifici, que són de tova de terra crua. El revestiment es realitza amb umbacá, barreja de terra i palla, fem de vaca, i terra fina dels formiguers. Els pilars són fets amb peces de fusta de cichí encaixades de 21x7 cm i es recolzen sobre unes pla fines metàl·liques dissenyades in situ.

aprofundim en el coneixement i la investigació de tecnologies constructives amb materials de baix cost, que puguin resoldre de forma eficient, sostenible i econòmica la "fam d'habitatge" dels països en vies de desenvolupament. Durant la primavera es realitza un taller experimental on els estudiants construeixen petits prototips d'habitatge a escala real. S'han fet voltes numídiques, panells prefabricats amb materials reciclats. Tots els treballs de curs són projectes reals, molts dels quals es convertiran en avantprojectes de cooperació que després els mateixos estudiants podran fer realitat.

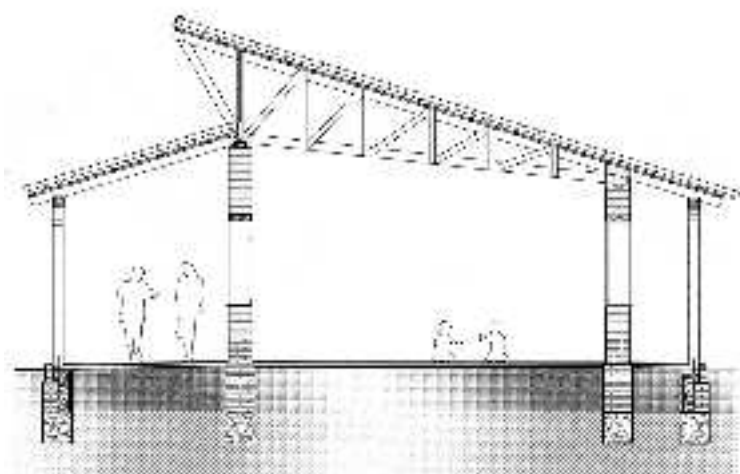
I quan es va fer la primera construcció?

Al 2000 vam construir 4 aules taller a Bolívia durant 4 mesos. Tot just havíem acabat la carrera, i ens vam haver d'enfrontar al nostre primer projecte professional, en una cultura constructiva diferent. Vam resoldre l'arquitectura des de la sostenibilitat amb materials locals, i alhora vam guanyar la confiança de la població local, que havia de col·laborar amb el seu treball voluntari. Per això la nostra feina és també agafar el pic i la pala com un més. Això els sorprenia, ja que no havien vist mai treballar els "blancs". Recordo el primer dia: "— Señorita, pero ¿que hace?, ¿deje la

pala! — ¿No pretenderá que me quede mirando como usted trabaja?, he venido a ayudar y esto es un trabajo de todos." Pensem que aquesta és la millor manera de treballar, donant exemple, on tots ens hem de sentir igual d'importants i aprendre amb les nostres pròpies mans.

Com va sorgir concretament la idea d'un treball interdisciplinari?

Amb les primeres aules vam descobrir que la construcció anava més enllà d'un fet material. L'escola és un punt de trobada de famílies, professors, treballadors i petits productors. Està clar,

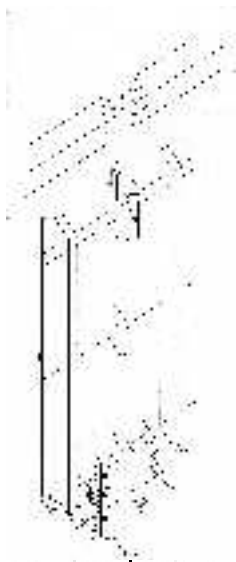
La solució de coberta amb lluernia permet una entrada de llum més intensa a l'interior de les aules de 9x7 m lliures, i, alhora, en estar tancades amb malla mil·limètrica es potencia la ventilació per corrents de convecció ascendents, i permet un ambient de treball fresc i còmode. La coberta té com a suport encavallades de fusta de tajiibo col·locades cada 90 cm.

s'havia d'estructurar un programa integral de cooperació. Així, a partir del 2002 ens vam obrir a la participació d'estudiants d'últims cursos d'altres carreres. Els estudiants d'arquitectura s'encarreguen de la construcció d'escoles. Els de lletres, magisteri, biblioteconomia, periodisme, dinamitzen la formació pedagògica, recollint llibres, organitzen el funcionament de biblioteques itinerants per les escoles públiques bolivianes. Durant la construcció era difícil que els totxos i les teules fossin de qualitat i de mides homogènies o que el material arribés a les dates fixades. Per això, estudiants d'administració d'empreses van organitzar coo-

peratives de productors de ceràmica per resoldre els problemes esmentats i fer-los competitius en qualitat i preu amb els productes industrialitzats de la gran ciutat. Aquest estiu, s'incorporen a l'equip dues estudiants d'agricultura amb un projecte d'hort a l'escola, per incidir en els problemes d'alimentació causats per una dieta desequilibrada, per costum basada només en l'arròs, mentre que el clima afavoreix el cultiu d'altres aliments. Tots aquests projectes estan registrats en vídeo gràcies al treball d'estudiants d'audiovisuals. Fins ara hi han col·laborat uns 50 voluntaris de diferents universitats UPC, UAB, UPF, UIB, UB, UPM, UNI.

Sempre treballeu al mateix país?

Aquest any serà el cinquè que treballarem a la regió boliviana de la Chiquitania, en pobles amb una mateixa identitat cultural. Fins ara hem treballat en 4 municipis diferents de forma simultània. Però cada estiu els projectes que realitzem, sobretot els arquitectònics, són nous. El fet de cada any començar i acabar un projecte i tornar l'any següent, aquesta constància, crea confiança i reforça la il·lusió de la població local. Alhora nosaltres comprovem si els projectes anteriors funcionen, i concretem nous projectes per al futur.

El treball comunitari és la base del projecte, de manera que tots els beneficiaris són els vertaders responsables, juntament amb els voluntaris catalans de fer realitat les escoles.

Per tant, és necessària una certa adaptació als costums del lloc.

És una manera més d'arribar a la gent. L'adaptació als costums consisteix en conèixer. Tots els voluntaris vivim amb famílies de professors de les escoles on es treballa. Mengem de la seva dieta, compartim les seves festes... En aquest sentit, potser l'experiència més humana ha estat viure l'estiu de 2003 en una aldea de nens orfes al poble de San José. Les voluntàries, amb el seu treball dia a dia, eren un model d'esperança per a uns nens amb els qui compartien molt d'amor.

Com s'articula aquest treball conjunt entre vosaltres i la gent del país?

Aquí tots treballem voluntàriament, sense generar cap despesa de gestió, de manera que amb pocs diners podem fer moltes coses, i a la vegada que nosaltres hi posem el nostre treball durant tot l'any, també tots els beneficiaris s'hi han d'implicar. No es tracta de fer caritat, sinó de fer justícia social. Si es fa una escola en un barri, els habitants han de proporcionar només el treball d'un dia. Aquest "dia de treball" permet que la seva col·laboració repartida durant dos mesos no interfereixi en la seva feina quotidiana, amb la qual sobreviuen.

D'aquesta manera tothom se sent implicat, perquè ha posat el seu esforç, i en marxar senten que l'escola és seva, que l'han feta ells, pares, mares i fills, encara que els diners per als materials de construcció vinguin de fora.

Quina és la feina dels voluntaris durant la construcció?

Equips de dos estudiants són responsables de la construcció de 300 m² d'una escola. Això permet tenir tres equips treballant alhora en tres pobles diferents de la regió de la Chiquitania boliviana. La nostra feina inclou tots els vessants de la construcció. Un dels més impor-

Entrega dels diplomes a les més de 1000 famílies voluntàries que han fet possible la construcció de la 1ª fase de la Universitat de la Chiquitania, Bolívia.

Plànol del projecte final de carrera S. Bestraten.

tants és l'organització del treball de la població local, cosa que no és fàcil. A l'obra hi poden treballar de 300 a 500 persones. S'ha de repartir el treball segons els coneixements de cadascú. S'organitzen cinc parelles per dia i s'intenta que almenys un d'ells sigui paleta. En aquesta feina és imprescindible l'ajut de professors, associacions de pares d'alumnes i els mitjans de comunicació com la ràdio.

I com és l'experiència dels estudiants voluntaris?

Primer, s'ha de dir que, gràcies al coneixement previ que permet l'assignatura,

es fa una selecció dels voluntaris en funció del seu compromís, de les seves ganes de treballar i d'actuar. Tots tenen una certa por al principi, fa la impressió que sigui difícil fer coses degut al desconeixement, però els donem suport i finalment veuen que ho poden tirar endavant. Hi ha unes certes barreres inconscients que fan que tot es vegi llunyà, i simplement és qüestió de fer alguna cosa concreta i després deixar-se emportar. Una cosa dóna pas a la següent, és un procés.

Per a l'estudiant d'arquitectura és l'oportunitat de fer un seguiment complet de tot el procés arquitectònic. Això significa la definició del projecte, des de la seva

concepció fins al detall constructiu, la seva gestió, buscant els ajuts econòmics per poder-lo realitzar, i per últim la construcció d'allò que s'havia projectat. Permet comprovar que l'arquitectura va més enllà d'una sèrie de dibuixos en el paper.

I, tot s'acaba en dos mesos?

Aquí en dos mesos no et donen ni la llicència d'obra, allà deixem l'estructura i la coberta acabades de 300 m² de manera que no hi hagi problemes si arriba l'època de pluges. Després falten els acabats, pintar, arrebossar, pavimentar, posar lluminàries. Ells han de continuar sense nosaltres. Els deixem els materials

i ho acaben amb l'organització participativa del treball. És la manera de demostrar que no ens necessiten, que sense nosaltres ho poden fer, i per nosaltres és la prova que ho necessiten.

Quin és el cost d'aquests projectes?

Aquest any el pressupost de l'Associació per al projecte de Bolívia ha estat de 50.000 €. En dos mesos hem construït 600 m² de la Universitat de la Chiquitania a San Ignacio de Velasco, 300 m² d'una guarderia a San José de Chiquitos i 300 m² d'ales-taller a San Miguel de Velasco. S'han creat dues cooperatives de *tejeros*. Per donar-los suport s'han construït dos forns amb cambra de cocció per millorar els productes ceràmics de la

na, l'Ajuntament de l'Hospitalet i l'empresa ceràmica DCPAL – Pera – Almar.

Veig que la vostra idea de cooperació no es limita a les qüestions materials.

La implicació de la població en els projectes, els permet prendre consciència dels seus drets, i que es puguin defensar millor de la corrupció. Un exemple: l'alcalded'un poble deia a les eleccions que ell havia fet una escola, llavors, la gent, que sabia que l'havien fet ells amb el seu treball voluntari i els diners de la cooperació, ho van explicar a la ràdio i el polític va haver de retractar-se. Són petits detalls que, per una població que amb prou feines sap llegir i escriure, és un gran pas cap a la democratització.

sou, de manera que per al seu funcionament depèn absolutament del treball desinteressat dels socis. A nivell de funcionament intern, el compromís en el treball dels voluntaris de l'associació permet funcionar com una xarxa virtual de professionals, sense quasi bé infraestructura burocràtica o física. Les reunions de l'associació són per coordinar la feina realitzada pels diferents membres i destinada a la redacció de nous projectes.

Com seleccioneu els projectes que porteu endavant?

Realment a qualsevol país del món hi ha molta feina a fer, fins i tot a molts racons de Barcelona. Per això, no som gaire partidaris de fer grans estudis previs,

construcció així com un porxo de 200 m² per treballar durant l'època de pluges. També s'ha posat en marxa una biblioteca mòbil amb més de 1.000 llibres nous donats per editorials catalanes, i s'ha format els professors de les escoles en la seva utilització. Concretant en els projectes arquitectònics, el PEM dels 300 m² d'una de les escoles ens surt per 40 € m², indoent-hi els acabats. Els projectes s'han finançat amb el suport durant aquests últims anys del Centre de Cooperació per al Desenvolupament CCD-UPC, el Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, la Diputació de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelo-

I respecte a la vostra associació, quines són les idees bàsiques d'organització?

Des d'Universitat sense Fronteres pensem que és necessari professionalitzar la cooperació, que la gent que vulgui cooperar faci una feina concreta relacionada estretament amb els seus coneixements. Potser el terme de professionalització no és l'adequat, perquè podria semblar que demanem la remuneració dels cooperants. Allò que exigim és responsabilitat. S'ha de respondre, més enllà de les bones intencions, que la feina sigui bona, eficaç i productiva. L'associació no té quotes, ni paga cap

amb viatges d'exploració, etcètera. El que fem és, a través del contacte amb universitats de tot el món, ONG o particulars, comencem un projecte de petita escala amb algun ajuntament, i des del principi es treballa de manera mútua, voluntaris i beneficiaris. Un cop allà s'estudia la viabilitat de nous projectes. Els ajuntaments del lloc ja saben quines són les seves necessitats, on hi falta una escola, on no hi ha llar d'infants, fan la seva planificació i tenen les seves prioritats. Nosaltres els consultem, escollim allò que és prioritari, després de corroborar-ho amb la realitat i parlar amb la gent beneficiària. L'any que ve s'inicien

projectes al Perú i a Tanzània amb aquesta mateixa metodologia.

Llavors, col·laboreu amb l'administració local?

L'ajuntament participa com a contrapart local, cedeix els terrenys on es construeix el projecte, es fa responsable del seu funcionament, de pagar els sous dels professors i facilita l'allotjament dels cooperants. S'ha de matisar que treballem amb tot el consell municipal, l'equivalent al ple de l'ajuntament, on hi ha tots els partits polítics representats. Les decisions es discuteixen fins que s'arriba a un consens. El nostre compromís és reforçar les institucions pròpies dels països amb els quals cooperem i no crear unes burocràcies paral·leles, per molta corrupció que

mia local molt forta. A vegades ha estat l'únic edifici en construcció i el nostre missatge mitjançant aquesta petita obra és molt clar: volem que tothom sàpiga què costen els materials, que els comprem a un taller determinat pel seu preu i qualitat i no en funció del partit polític al qual pertany el propietari.

Perquè ningú no s'aprofiti políticament del projecte, els voluntaris gestionen directament els diners dels ajuts i porten la comptabilitat, dades que fem accessibles a la població, que té informació objectiva dels costos. La comparació amb d'altres obres del mateix municipi són inevitables. Aquestes petites coses permeten que la gent, i fins i tot els polítics, prenguin consciència de la democràcia.

en 10 escoles i aquest darrer any es va iniciar la primera fase de construcció d'una universitat pública. Aquest projecte acadèmic de la Universitat de la Chiquitania a San Ignacio de Velasco pretén ser un focus de desenvolupament de tota una regió, a la vegada que eviti la continuada emigració cap a les capitals bolivianes, Santa Cruz, Sucre, Cochabamba, la Paz. Fins ara, aquestes són les ciutats més importants on es pot accedir a estudis superiors amb totes les dificultats econòmiques que comporta per a tots els joves procedents de les ètnies indígenes de desplaçar-se des del seu poble natal. D'altra banda, els joves que han tingut la possibilitat de finalitzar els estudis a les grans ciutats, poques vegades tornen als seus pobles d'origen per potenciar el desenvolupament a les seua regió. D'aquesta manera es creen grans barris de marginació amb unes bosses de pobresa amb grans mancances de serveis i d'infraestructures difícils de resoldre.

L'Ajuntament i la Universitat pública boliviana (Universidad Autónoma Gabriel René Moreno) han signat un Conveni, amb el suport de la Mancomunidad de Municipios de la Gran Chiquitania, pel qual la Universitat pública es compromet a descentralitzar la seva unitat educativa situada a Santa Cruz cap a ciutats de província com San Ignacio de Velasco, amb l'objectiu de potenciar l'educació, equilibrar el territori i donar força a ciutats mitjanes. Fruit d'aquest conveni es va realitzar com a PFC de l'ETSAB el disseny d'aquest campus universitari que l'any passat ja es va iniciar amb la construcció de les primeres aules. Només en dos mesos, més de 1.000 famílies van col·laborar en la construcció, posant de manifest la transcendència i la il·lusió dipositada en l'educació pública com una veritable aposta cap al desenvolupament.

Text: Rafael Diez Barreñada,
arquitecte

INTERIORS

hi pugui haver. O és que aquí no n'hi ha? L'ajuntament és la institució que representa aquell poble, i com a democràcia que és, se'ls pot canviar a les properes eleccions. Per això sempre fem edificis públics, com escoles, centres per a discapacitats, llars d'infants, que són els més abandonats i, mani qui mani, seran del poble.

Feu una aposta per la democràcia.

En cooperació es parla de conceptes com participació i democratització, però canviar les mentalitats és molt difícil. Les escoles són un fet real que té un grau d'incidència en la societat i en l'econo-

Penseu que la manera de treballar canvia les mentalitats?

Les coses que no es veuen són les més importants, l'edifici es pot fotografiar però no la influència sobre la població que pot ser molt forta. A la construcció de la Universitat de la Chiquitania, la gent venia en autobusos des d'altres pobles, alguns a més de 200 km, perquè tothom volia participar en aquesta feina conjunta. És una fita, una festa del poble i un referent de la memòria col·lectiva.

I el vostre últim projecte?

Ja hem cobert 4.500 m² en quatre anys